

A jellem.

Róm. IX: 6. „Nem mindnyájan Izraeliták,
a kik Izraeltől valók“.

Pál apostol, a világhódító evangélium messze földre szóló esatáinak bajnoka — a Krisztusban megjelent hitigazságok alkotásaival és történelembeli megvalósulásaival, az isteni üdvháztartásnak örököseivel, sorsossáival foglalkozik abban a levélben, melyből alapigénket felolvastam. Lelki szemei előtt az új vallás létküzdemeinek derűs és borus képei egyszerre vonulnak el. S tekintetének egy sugára Izrael nemzetének, a messiási üdv választott népének hitéletére esik. És ott azt látja, hogy a nemzeties előjog által arra a legtöbb igényt támasztott nép gyermekei annyiban sem részesülnek a profetiák által kijelentett ígéretek áldásaiban, mint a pogányok.

Hogyan lehetséges? Miért e változás? „*Mi Abrahám fiai vagyunk*“ — mondják a zsidók. Csalhatatlan következés: „*tehát szentek*“? S mégis az üdv népe essék el az üdvtől? Hisz az Isten, ki annyi boldog napot adott nekik, örökre biztosította őket a maga kegyelme felől. „*A kiket pedig Isten elválasztott, azokat el is hívta; a kiket elhívott, azokat meg is igazította, a kiket pedig megigazított, azokat meg is dicsőítette*“. (Róm. 8, 30.) Talán Isten elfordult volna népétől vagy nem a megígért Messiás a Krisztus? Az Isten evangéliuma ügyében külön meghívott mély értelmű apostol lelkén érzi e kérdések sziklanyomását; s oka van reá, hogy e két könyörtelen bizonyosságának tetsző feltevés egyoldalú következményeinek útját vágja.

E népre a faraok fogságában épített egyiptomi piramisokról s a nemzeti és állami lét béke és hadilábon folytatott mozgalmainak aranykorából egy küzdelemteljes évsor soha el nem muló ragyogással vetit fényt. E nemzetnek a Dávid hárfája, s a Debora keleti hévtől ihletett ajaka alig valának méltók zengeni egykoron nagyságát. A bujdosó hazátlanság bomlasztó hatalmával is daczol nemzeti létele. A szenvedések iskolája csak neveli szívós érzületét. Istenhez való vonzalma, Mózes

törvényeinek uralma, a családi élet patriarcalismusa, sokszori megdöbbenő bukása és rettenetes tévelygése csak annál erősebben vonja őt be faji jellegének sáncaiba. Izrael Izraelnek maradt a babyloni szomorú emlékű fűzeknél, mint Cyrus udvarában, a többszörös idegen uralom alatt, mint a Tiberis partjain. Bizonyoságául annak, hogy tehetségénél fogva vezérszerepre választott nép ez a történelemben; méltó arra, hogy részt vegyen mindabban, a mi nagy, magasztos és dicső.

Ámde e népnek, a mi egykoron erőssége volt: nemzeti és faji jellege, az lőn erőtlensége a lelki világ forradalmában. Jellemre itt sötét jövőt ígér az apostol idején. Mikor az egész világ vigasztalás vagy remény után sovárog, Izrael sajtáságos lelkületének világuralom kell, vagy a végsemmiség! . . .

Igaz, hogy az *izraelitáké a fiúság, a dicsőség, a parancsolatok, a törvényeknek rendelése, az isteni tiszteletek és az ígéretek*; közülök való a Krisztus is *test szerint*, nekik adattak első helyen az Istenország megépítésének feltételei; nekik az örök élet új testamentuma; de ez a nagyrahivatottság még sem a legerősebb kezessége az üdvnek. A nemzeti gőg és engedetlenség válaszfalai közé be nem juthatott a ker. üdv világossága, vagy ha bevitték is azt az apostolok, az is a zsidók kizárólagos rendszer szellemének esett áldozatául; s nincs kizárva, hogy Isten a *pogányokból* választ népet magának. Nem távozott el ugyan az Isten a néptől; a messiási üdvígéretek korántsem hiúsultak meg; de a mennyiben sokan a nép közül távoztak el a legigazibb Isten hívéstől, s az érez század érezni a Jézus Krisztus hatását sem tudta, sőt Izrael az Ábrahám érdemeivel akar üdvözülni, s nem tudja, hogy a törvénynek — vége: bizony sötét, nyomasztó felhő alatt lebeg még a választott népnek a Messiás által megszilárdított képe. Erre vonatkozólag s a messiási örökségből saját hibája által kizárt népnek, a lélek keservébe fult igazság sujtó ítéletét hirdetve mondja az apostol: „*nem mindnyájan Izraeliták, a kik Izraeltől valók*“. Mintha csak azt mondaná, hogy el ne essék Izrael a neki ígért szebb jövőtől; nem elég a régi szövetség, melyet Isten Ábrahámmal és Izsákkal kötött a lelkiismeretben; nem elég az izraelitásra testileg születni; *nem az a zsidó, a ki kívül annak mutatja magát*; — a név, bármint feszül a szív ősei hallatára, még nem jog-igény, hogy csakugyan a választott nép, a Jákob áldásait öröklött család ja-

vára és előnyére leend a hitigazságok és profetiák történeti megvalósulása — hanem a történeti küldetésre csakugyan elhívott ősöknek vérbeli utódlása, jobban mondva az ősök jellemének vérünkbe való átvétele avat az *igéret fiaivá, igazi Izraelitákká!*

Nem sokkal azután, hogy az apostol ezeket mondá, Izraelnek ütött a nemzeti bukás végórája. Sírja fölött már csak a történelem tanuságai virrasztanak. Izrael azonban gondolkodóba ejt ma is vallásunk fölött. Szájról-szájra száll körünkben is, hogy miénk a jövő. De ma sem, nálunk sem a név maga, sem a pusztá óhaj és tudat tesz urává jövendő sorsunknak, hanem igazi minta *jellemek nevelése* emel történelmi jelentőségünk tetőpontjára. — Erről akarok beszélni!

Jellemes ember, *jellemtelen* ember a közéleti beszédben gyakran előforduló jellemzések. Jellemes embernek tartjuk rendszerint az olyant, a kire bizton számíthatunk, a ki nem könnyen riad vissza a nehézségektől, bajoktól, mások nem tetszésétől s inkább török, de még sem enged igazságában. Jellemtelen szót szoktunk használni pedig az ide-oda hajlongó, szószegő és fecsegő, rendszeren önállóság nélküli felabarátainkra. Azt mondja egy neves tudós¹: „jellem az ember erkölcsi világa, maga az erkölcsi ember. Jelleme mindenkinek van, mindegyikünk jellemes és senki sem jellemtelen“. — Igaz! Mindazonáltal avagy ki merné állítani, hogy jellem és jellem között nincsen különbség? ki merné mondani, hogy az a nemes felelősségérzet, az az adósságtudat, melyet a lángelme vállaira vesz mások panasza, kinja, sóhajaival szemben és az a könnyelmű felületesség, mely vállvonitva lemond kötelességeiről, a mivel haza, egyház és családnak tartozik, vagy ölbenyugasztott karral várja ezek boldogulását — mondom -- kimerné állítani, hogy az ily jellemek egyenlő súlylyal esnek az ítélet mérlegébe? . . .

Más kérdés, hogy miként változik és alakul a jellem? Vannak ugyan némelyek, a kik határozottan állítják, hogy a jellem velünk születik és változatlan marad; a fiaknak az ősök hagyta örökség: jelleme. De mi, a kik hirdetjük az erkölcsi világban is a lehető föltámadás elvét, kik látjuk, hogy a jellem nem egyéb, mint folyton változó emberi indulatok, szenvedélyek, érzelmek, gondolatok, nézetek és cselekedetek fejlődése, szövet-

¹ Bodnár Zs.

kezése, hatása, nyilvánulása és eredménye, tehát változó erők eredménye, úgy tartjuk, hogy a jellem változó, nevelhető, a mint változó és nevelhető az erkölcsi ember. Tudjuk hiszen, hogy az a fenyőfa hó s jégterített fehér lepel alatt, a német költő szép gondolata szerint, bár álmadozzék a gyászoló pálmáról, mely délszak-szigetén egymagában áll, de a leggondosabb ápolás által sem válik alkalmassá gyümölcs termésére. Ám azért ki tagadná, hogy a fenyő-viaszot alakítani és formálni, a gyermeki anarchiában rendet teremteni gondos és czélszerű neveléssel ne lehetne? . . .

Ezt tudva az egyház, a ker. vallás még a felnőttek jellemének neveléséről, alakításáról sem mondhat le. Nem kérhető Kainnal: „*avagy őrizője ragyok-e az én atyámfjának*“? Nem pedig azért, mert ha megakarja tartani körében a maga hiveit, a világosság fényugaraival megszentelni, az erkölcsökben nevelni, s az evangélium mezején az idvesség legjobb ösvényére terelni óhajtja a lelkeket: úgy időről-időre okvetetlen számot kell vészen az idők érzése és a kor szellemének ama változásaival és áramlataival, melyek hatása alatt a jellem módosul. E nélkül a vallás tevékenysége siralmas ének bensőség nélkül, futó homokba irt betűsor értelem nélkül, üres czeremónia valóság nélkül. Nem mondom én, hogy a templom, az igehirdetés vesse alá magát a divatnak, hiszen az emberi fülek most hizelkedő beszédekét kívánnak s az intéseket csak biborba takarva veszik be, majd fönn repdeső drága csemegéket óhajtanak, itt a csodaszerűek, amott a rombolók, emitt az izgalmasok, tovább a dörgések, vagy villámlások hatnak. Az emberek ízlése szerint így alakítani az Istennek beszédét, annyi volna, mintha az ácsmester a fát nem zsinormérték után faragná, hanem ezt alkalmazná annak milyenségéhez. De azt igenis állítom, hogy kezünket a kornak üterére téve, a jövő nézpontjai szerint alakult eszmék hatása alatt a jellem fejlesztésre gondot fordítani — egyenes kötelességünk. Világosabban szólva — amaz egyes sokféle, fényes és setét alaknak, kinek egyénisége, mint képtár megannyi darabja, erdő megannyi fája szerepel az egész emberiség életében, az embernek jellemét a közczél szerint szükséges jellemvonásokkal időnként és helyzetenként pótolni — hivatásunknak tartandom mindenkor.

Csak két szóval nevezem meg ezen ma szükséges jellemvo-

násokat — lévén előttem *abban is Krisztus az út, az igazság, az élet*. Az egyik az, hogy legyen a jellem *megbízható*.

A megbízhatóság olyan erény k. afiai! a mely az embernek lelkét a beszéd és cselekedetek által úgy, a mint van, megmutatja; őszinteségében, valamint a helyesen készült tükör az arezot sem nagyítva, sem kicsinyítve láttatja az embert. A megbizhatatlanság épp olyan hiba, mint mikor valaki ábrázatát lárvával fedezi, hogy az ismeretlenség örve alatt gonoszságait szabadon üzhesse. Hogy az ember úgy elrejtőzik magában, mint Jákób az öreg Izsák elől, színét változtatja, mint a chameleon — fölöttébb kártékony a vallásban, s homlokegyenest ellenkezik Jézus tudományával. A Sámuel könyvében olvassuk, hogy Saul kerestetvén Dávidot, ezt az ő neje házából kiküldé, fekvőhelyére pedig egy faképet helyezett s eltakarta azt, mintha Dávid volna. Ha keresünk némely embereket a házukban, vagy a vallásban, templomban, társaságban, sehol sem találjuk fel a valóságban. Elrejtöztek, — legfönnebb képét találjuk az embereknek, de nem láthatni szándékukat, nem tudhatni akarataikat, mesterségesen úgy el vannak takarva a csalárdságnak lepleivel.

Ha azt mondanók, hogy ma ninesenek ilyen farizeusi önzést képviselő emberek, az igazság édesanyja, a tapasztalás kiáltana vissza: nem igaz! Az álbölcsesség sorscsapásai, a konkolyhintés sibaríta tévelygése, az udvariaskodás betegítő bábjátékai; a szép szólamok, selymes szavak sátáni kétértelműsége; az ámitás pedáns formája; a hizelgés, mely fejét a hatalom lábai alá vánkosul hajtja le; a gyöngéd képmutatás, mely mások itéletét hallva, itél; a kétszínűség, mely nem tartja magát méltónak sohasem arra, hogy sarukötőt oldjon; a mézes nyelvű, de méregszívű barát; a hiuság, melyet népszerűség ejtett meg; a gyakortább térden, mint lábon állók álszenteskedő serege, a jóság — imakönyvvel a kezében, a mint elhalad az utczán elesett igazság mellett; Macchiavelli titokzatos-sága; Tartuffe nagyképűsége; a fekete lelkűség garasos küzdelmei; a névnek értéke s a magasztos czimek, melyeket a megcsalt század nyújt hirhedt álerényekért — mind, mindezek a mai közéleti tevékenység szövevényeiben föllelhető farizeismus szellemének kiáltó bizonyítékai, tulajdon képének sokalaku másolatai. „*Jaj azoknak, kik a gonoszt jónak és a jót gonosznak, a keserűt édesnek s az édest keserűnek mondják, kik a sötétséget vilá-*

gossággá s a világosságot sötétséggé változtatják“, mondja a próféta; de jön a farizeus s mindez alattomban és mesterségesen elrejtözve gyakoroltatik. *„Szívében az ég, de szemében a pokol*“ (Voltaire). Ha valakinek rosszat kívánja — oh, azt nyilván cselekedni gyalázat volna. Mit mondanának hozzá az emberek? Tehát esinos módokat kell kigondolni. Ha megakarja öletni embertestvérét, elől állítja a harcban, mint Dávid Uriást, vagy tiszteletet tenni megy hozzá, mint Herodes Jézushoz; myrtus ágak közé rejtí a Hippackhosnak szánt gyilkoló vasat, vagy bevádolja a legnagyobb váddal, mint Akháb cselekedett. Ha vérei elől el akarja ragadni örökségét, körülrajongja az örök-hagyót, hogy testáljon. Ha hasznot hajt a hizelkedés a hatalmasoktól, előveszi a Mercurius varázspálcáját, s mindaddig bűvöl-bájol, migha száz szemei volnának is, — mint Argusnak — mind elalszanak, s akkor önként engedi magát fosztatni, lopatni. Ha magasba vágyik, jelszót keres, hogy az útjában állókat eltávolítsa; csapra eresztí az ártatlanok vérét s rémületes tettének jogos voltát elhiszik. Beköti az emberek szemét, hogy ne lássanak, betömi torkukat, hogy ne kiáltsanak: te kegyetlen, önző, vérszopó, ragadozó!

Ettől a farizeusok és Hérodések kovászának nevezett álnokságtól és gonoszságtól megóvni a mai kor embereinek szívét; szemben az önmagából kivetkezett emberiség romlottságával paizsot emelni Diogénessel a romlatlan nép lelkülete fölé; megtanítani Izrael igazait így szólani: lárvás gonoszság! Kézi lámpást sem veszek kezembe, amúgy is látom palástod hasadékján át a te két formájú jellemed: — ez volna a mi czélunk. Őszintévé és megbizhatóvá tenni népünknek jellemét, oktatni tettek által, mert nagy vezér a példa, ez mindig magával viszi az embereknek, mint ama jelenések üstököse a csillagoknak harmadrészét: ez lenne a mi dicsőségünk. Megmutatni, hogy Izrael pusztulása ott kezdődik, hol a vallás szer-tartásos külsőséggé, képmutatássá válik. Borzadálylyal tölteni el a lelkeket minden tettetés és gonosz hazugság iránt, mivel ezektől minden rossz kitelik. Erről mondja Dávid Ferencz első püspökünk is: „Ez volt a kigyó, mely mérgével itatta azokat, kik őrizték a szikárság és szomorúság köpenyét a szellőztetés-től, melylyel az Isten szellemlényét takargatták“. Ez az, miről az apostol írja, hogy miatta az igazság meghomályosodott, az

anyaszentegyház elbújdosott. Erre czéloz a jelenések írója, midőn mondja, hogy vannak olyanok, kik világi dicsőség szerint felöltöztetve vannak, biborban és bársonyban járnak s az Istent csengő-pengő cselekedetekkel tisztelik. Ez az egyiptomi fogság, melyben fogva tartatnak a keresztények, megkötöztetnek emberi leleményekkel; mint Jézus mondja: emberi szerzésekért hátrahagyták a Jézus törvényeit. Ez az Edom, a ki vérbe mártott ruhában jár, ki felindította egymás ellen az atyafiakat, kik verték, vágták egymást. Ez az az ember, kinek szájából kigyók jönnek ki. Ez az az idő, melyben a csillagok megfeketültek az égen, a próféták sirtak, látván a vakulást az állokság fiai által.¹

De ker. afiai! magatok is meggyőződést szerezhettek, hogy Jézus mit mondott a farizeusokról. E nemzetség örökkévaló. De az egyenesszivűség, a megbizhatóság volt a Krisztusnak *kovása*, melynek legádázabb ellenségeinek csontjáig is eljutott hatása.

De legyen a jellem másodszor *önérzetes*.

Ismeretes a hasonlat, mely az egyházat a hajóhoz hasonlítja s ugyis tapasztaljuk, hogy az egyház hasonlóan a Hirám hajójához, mely a próféta által megáldott ezédrusfát szállította a templom építéséhez, az Istennek élő templomait, az illatos fánál többet érő emberi lelkeket szállítja az örökkévalóságba. Hajóinknak tengere a végtelenség; az utak iránya a haladás nagy áramlata; kormányosai — a Krisztus szolgálói; vezető csillagai a tökély és boldogság a távolban, hol az örökélet és az üdvözülés fenséges ábrándjai ölelkeznek fejünk fölött.

S im k. afiai, ha ebben a pillanatban jelen állapotainkat, jövő kilátásainkat, utirányunkat és javítást váró hibáinkat vizsgáljuk, lehetetlen be nem látnunk, hogy az egyházak új idők küszöbéhez érkeztek. A népszabadság véráztatta földjéről felszálló új kornak szelleme és a modern emberi gondolkodásmód egy nagyvívásu átalakulás mozgalmát teremtette meg az egyénekben és intézményekben. E nagy mozgalomban hullám-hullámmal küzd; az emberiség nagy tengere fenéig felzavartatván, felszínre hord eddig nem látott dolgokat is, nem a fergeteg örvénye, hanem a tenger dagálya. És sem a multak nagy dicsősége,

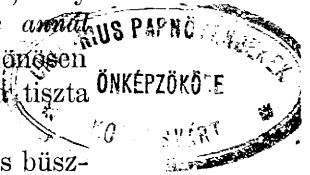
¹ Jakab E: Dávid F. eml.

sem az űsiség érdemei, sem az isteni kijelentések, melyekkel Isten megáldott, sem a törvénykönyvek czikkelyei nem biztosítják az egyházak jövőjét, hanem a *szabadság és felvilágosodás*.

Ámde mi biztosítja a szabadság és felvilágosodást ellenzéi ellen! Feltámad az ellenhatás. Sötét zápora előtt mindeneket, a mit az ember szabad elméje eddig a homályból kiemelt. A tekintély, az érdek és mellétekintet, az uralmi szenvedély és függésérzet ápolása, a hierarchikus gondolkodásmód, az elhallgattatás rendszere megkötözi az egyént a meggyőződés szabad nyilvánításában, az itélettartásban és a hatalom ellenőrzésében jobban, mint Odysseust emberei az árboczhoz a syrén hangok ellen. A hatalom hatalmaskodássá válik. Alárendeltséget kíván. Megriad a szabad erők bűja feszítésétől. Gátat vet az élni akaróknak. Türelmetlen . . . Ha vesztett csaták után csüggettség fojtogat, mint Laokont fekete kigyója, ha a lelkeken olykor erőt vesz az erőtlenség, a gyámoltalanság, mely elvesztve az önerejébe vethető bátorságot, mindent idegen segílytől vár; ha a szivekben az elhagyatottság, a szemekben a szegénység, a tagokon az önérzetnélküliség zsibbadtsága ül, — mi adja az erők megújulását, az el nem lankadó kitartást, mi adhatja a szabadság és felvilágosodás mellé a biztosítékot a történelem minden idejében !!

Az *önérzetes jellem*, k. afiai. Az önbizalom fölkelése. Ennek Jézus erkölcsi bátorsága szerzett tiszteletet. Ez amaz erő, mely szilárd durvaság nélkül *szelid a törekvés módjában, de annál erősebb a célra'örekvésben*. Erre van szükségünk! Különösen nekünk, a kiknek, míg mások a boldogságért csatáznak, a tiszta levegőért kell küzdeni !!

Önérzetet a jellemekeknek! Ez alkotja a vallás nemes büszkeségét, mely még a szegények házában is és az idegen égálj födele alatt is ugyanaz marad. Ez égeti és edzi bele a jellembe azt az isteni vonást, melyet a hivatalos hatalom semmi szorongatása sem tud elnyomni; abban megvan a lánghev és érzékenység, a lélek finomsága és bátorsága egyszerre. Ez viszi érvül és ütközetbe a maga igazságaiért önlelkiismeretét. S viszont ennek hiánya adja a gyöngeséget, hogy sok intézmény ma reménytelenül tekint jövőjébe; mert a jövőt mások közreműködésétől várja. Hol eltűnt a lelkekből az igazi és őszinte jellemönérzet, mely éber vigyázattal tudna őrt állapni a társa-

dalmi életérdekek fölött, s erős s egyúttal igazságos bírāja tudna lenni önönmagának, — ott a szabadelyűség vonásait a befeketi-teni vágyó törekvés rövidlátása homályosítja el; a hatalmasak tekintélyuralma és alkudozó törekvések zsibbasztják az organismus működését; s ezért szakadatlanul elégedetlenség és vérszegénység viszályai dúlnak, mindenpang és a népesség elégedetlen. A jellem jelentősége ott nem a beltartalom súlya, hanem a kapaszkodás szerencsésjéjétől függ. S hamarabb feje vétetik az igazságnak, mintsem egy önérzetes ítélet létrejöhetne.

E társadalmi öntudat tevékenységét, melyből ki vannak zárva egészen az önös indulatok, az emberiségnek hálája mindenütt kanonizálta. S ha az egyházakban fojtott indulattal gondolnak a jellemönérzet szükséges beavatkozásaira: bizony sötétek azok a képek, melyek ennek következményeiből származhatnak; mert a jövődőséget vizsgálva mondá a nagy apostol: „*Nem mindnyájan izraeliták, a kik Izraeltől valók.*”

Ker. afiai! Ne hagyjuk elsorvadni azt a jellembeli őserőt, mely századokig meg tudta védeni egyházunkat, s mely a legnagyobb áldozatokra is alkalmassá tette a végveszély percében. Megbízható és önérzetes jellemek kellene. Ez teszi tiszteltté az unitárius nevet, mint a samaritánusét a könyörület. Az egyes jellemek összessége körképpé szélesül. Ne legyünk közömbösek irántuk. Vezessük el a népet minden helyre, hogy *tanuljon*, de neveljük az egyház falai közt, hogy *érezzen* is. A rabszolga hódolata semmi, — a szabad férfiú minden! Izrael példája, hol talajt nyert a képmutatási álszenteskedés és az ide-oda hajló vezethetőség — maga szolgáltatja a nagy tanuságot, hogy jellemek ereje nélkül, az egyház oszlopai támasz nélkül állanak. Ellenben a nép, mely elég megbízható és elég önérzetes a nehézségek elviselésére, el fog érni bizonyynyal oda, hova a bátorság mérséklettel és okossággal mindig elért. Belső szervezkedést tehát a lelkeknek! Az önfentartás természeti ösztöne parancsolja ezt! Megbízhatóságot és önérzetet! Hogy ne mondhassa a történelem: élt egy kétlelkű, de önérzetében törpe nemzedék! Vegyük vállainkra az eszmék nehezedését; küzdjük le belső és külső ellenségeinket! Következend Istennek áldása: szabad és felvilágosodott lesz minden ember, őseihez méltó, azoknál boldogabb! Úgy legyen! Ámen!

BÖLÖNI VILMOS.

Az általános osztályozásról.¹

A mint a közoktatási kormány a középiskolai törvény végrehajtásához komolyan hozzákezdett, a felekezeti középiskolák szorongatott helyzetbe jutottak. Kitűnt, hogy a legtöbb ilyen középiskola sem megfelelő épülettel, sem megfelelő tanári létszámmal nem rendelkezik. A tanári fizetések sem voltak úgy rendezve, mint az államiaké. A törvény nevében megkezdődött tehát a rendezés. Legelőször is emelték szerződések alapján a tanárok fizetését; az iskolák költségvetéseinek összegei emelkedtek az állami segélylyel. Ezzel szemben aztán az állam szavát vette a felekezeteknek, hogy minden rendelkezésre álló módon és anyagi eszközzel a modern hygienikus és didaktikai követelményeknek megfelelő iskolai épületeket emelnek. Gyakran elég tekintélyes építési kölcsönöket is nyújtott.

Ilyen képet nyújtott a dolog kívülről az utolsó két évtizedben. Ha csak kívülről nézzük ezt a fejlődést, lehetetlen megelégedéssel, lelki örömmel nem tekinteni a közoktatás történetét az utolsó években, mint emelkednek a szebbnél-szebb isk. épületek, mint gyarapodik a tanárok száma, mint nő fizetésük. De a dolognak a belső oldala nem mutat ilyen örvendetes képet.

A fentartási és építési segélyek révén az állam mélyen belenyúlt a protestáns felekezeti iskolák belső autonomikus életébe. Ezúttal nem tartozik tárgyam körébe, hogy elmélkedjem az autonomikus jogkörbe való benyulásról a felekezetek egyházi szempontjából. Csupán azt érintem röviden és futólagosan, hogy ez a benyulás iskolai szempontból hozott jót is, de hozott rosszat is. Jót hozott az oktatás szempontjából. Mert tagadhatatlan, hogy azóta a középiskoláknak — ha szabad ezzel a kifejezéssel élnem — a tudományos színvonala emelkedett. Igaz, hogy a haladás természetes menete is így hozza ezt magával s az állami beavatkozás nélkül is emelkedett volna e színvonal, ha nem is oly rohamosan. A haladás tekintetben minden kétségen felül áll, valamint az is, hogy az állami beavatkozás e haladást siettette. Ma a tanulók természetes kiválogatódása tuda-

¹ Felolvasás az Országos Középiskolai Tanáregyesület kolozsvári körének januárius 23-án tartott ülésén.